

Altın Orda-Osmanlı Münasebetleri

The Relation between Golden Horde and Ottoman State

İlyas Kamalov* - İlknur Mirgaliyev**

Özet

İkisi de Türk devleti olmalarına rağmen Altın Orda ile Osmanlı Devleti'ni özellikle tarihî ve kültürel nedenlerden dolayı "müttefik" olarak nitelendirmek mümkün değildir. Bununla birlikte her iki ülkeyi de tehdit eden Aksak Timur faktörü, bu iki devletin yakınlaşmasına, hatta dönemin diğer bölgesel güçleriyle birlikte Timur karşıtı bir ittifak kurmalarına neden olmuştur. Ancak, ittifakın geç kurulması, ittifak taraftarlarının Timur'dan gelen tehlikeyi küçümsemeleri ve Timur'un akıllı politikaları, ittifakı başarısızlığa mahkum etmiştir. Neticede iki ülke de Timur tarafından mağlup edilmiştir. Altın Orda'da Timur'un darbesinin yanı sıra taht kavgalarının da başlaması, hanlığı parçalanma sürecine itmiştir. Bundan sonraki süreçte Altın Orda ile Osmanlı hükümdarlarının birbirleriyle yazıştıkları bilinmektedir. Hatta Altın Orda Hanı Ahmed'in Fatih Sultan Mehmed'e gönderdiği bitikte Altın Orda'nın özellikle Rus tehlikesi karşısında Osmanlı'nın tabiiyetine girmeye hazır olduğunu bildirmişti. Ancak Osmanlı Devleti'nin Kırım Hanlığı hariç Altın Orda ve diğer mirasçıları ile fazla münasebetlerde bulunmaması, söz konusu hanlıkların Ruslar tarafından ele geçirilmesini kolaylaştırmıştır. Rusya'nın büyümesi ve genişlemesi ise ileride Osmanlı için büyük sorunlara yol açmıştır.

Anahtar Kelimeler: Altın Orda, Osmanlı, Timur, Rusya, Kırım Hanlığı, Kazan.

Abstract

Although both are Turkic states, it is impossible to feature the Golden Horde and the Ottoman State as allies especially in historical and cultural aspects. Nonetheless the threat of Aksak Timur made two states become close and they made an alliance between themselves and with other regional powers against this coercion. But being late to make an alliance, the despising of the danger by the block of alliances and the rational policies of Timur made the alliance unsuccessful. Consequently two states were defeated by Timur. Timur's shock and the struggle for the throne let the state to the collapse. It is known that Golden Horde and Ottoman rulers were hold correspondence after this period. Moreover in his Bitik which Ahmed Khan the ruler of Golden Horde send to Fatih Sultan Mehmed it was mentioned that he is ready to accept the regency of the Ottoman state against the Russian danger. But the lack of relations between the Ottoman State and the Golden Horde and her legatees -except the Crimean Khanate- simplified the Russian rule over these Khanates. Later on the growth and expansion of Russia caused problems for Ottoman State.

Key Words: The Golden Horde, Ottoman, Timur, Russia, Crimean Khanate, Kazan.

* Dr., ASAM Rusya Uzmanı. Ilyaskamal78@mail.ru.

** Dr., Tataristan İlimler Akademisi Ş. Mercani Tarih Enstitüsü Altın Orda Araştırmaları Başkanı.

Gazi

Akademik
Bakış

187

Cilt 2, Sayı 3
Kış 2008

Altın Orda Devleti ile Osmanlı İmparatorluğunu, Ortaçağın en büyük iki devleti olarak nitelendirmek mümkündür. Osmanlı'nın gelişmeye yüz tuttuğu bir dönemde Altın Orda Devleti artık tarih sahnesinden çekilmeye başlamıştı. Altın Orda Devleti tarih sahnesinden çekilirken de yerini adeta Osmanlı'ya bırakıyordu. Osmanlı öncesi Altın Orda askerlerinin Bizans ve Balkanlar üzerine seferlerde bulunmaları ve bu coğrafyadaki devletlere hâkimiyetlerini kabul ettirmeleri, Osmanlı'nın sonraki tarihlerde buraya yapacağı seferleri kolaylaştırmıştır.

Aynı dönemde ve çok yakın bir coğrafyada iki büyük ülkenin yer almasının tarih sürecine aykırı olduğu düşünüldüğünde iki ülke arasındaki ilişkilerin gergin olması gerekirdi. Osmanlı'nın yayılmasını Altın Orda, başta Doğu Avrupa coğrafyası olmak üzere kendi çıkar alanlarına müdahale olarak algılamıştır. Bununla birlikte Altın Orda ile Osmanlı'nın yanı sıra Timur gibi üçüncü bir gücün de hâkimiyet iddiasında bulunması, Altın Orda ile Osmanlı'yı kısa süreliğine de olsa müttefik yapmıştır. Bu ittifakı ve sonuçlarını anlatmaya geçmeden önce kısaca Altın Orda-Osmanlı ilişkilerine dair çalışmalara değinmekte fayda vardır. Altın Orda-Osmanlı ilişkilerini konu eden müstakil bir çalışma yoktur. Ancak Osmanlı'nın ortaçağın diğer ülkeleriyle ilişkilerini konu eden çalışmalarda kısa da olsa Altın Orda ile münasebetlerine de değinilmiştir. İ. V. Zaytsev'in *Mejdu Moskvoy i Stambulom: Djuçidskiye Gosudarstva, Moskva i Osmanskaya İmperiya (Moskova ile İstanbul Arasında: Cuci Ulusları, Moskova ve Osmanlı İmparatorluğu)* adlı kitabı¹ bu tür çalışmaların başında gelmektedir. Yine *Osmanskaya İmperiya i Stranı Tsentralynoy, Vostoçnoy i Yugo-Vostoçnoy Yevropi v XV-XVI Vekah (XV-XVI Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu ve Orta, Doğu ve Güney-Doğu Avrupa Ülkeleri)* adlı derleme kitap,² kısa da olsa Altın Orda-Osmanlı ilişkilerine dair bilgiler içermektedir. D. E. Eremeyev ile M. S. Meyer *İstoriya Turtsiyi v Sredniye Veka i Novoye Vremya (Ortaçağ ve Günümüzde Türk Tarihi)* adlı ortak çalışmalarında³ da Osmanlı'nın Batı Avrupa ve Rusya ile ilişkilerine büyük önem vermekte, Kırım ve Kazan hanlıkları ile ilgili kısa da olsa bilgi vermektedirler. Yine M. A. Gasratyan, S. F. Oreşnikov ve Y. A. Petrosyan'ın *Oçerki İstoriyi Turtsiyi* adlı çalışmalarında⁴ da makalemizin konusuyla ilgili bazı değerlendirmeler mevcuttur. Altın Orda-Osmanlı ilişkileri S. Petersburglu tarihçi A. P. Grigoryev'in de makalesine konu olmuştur. Grigoryev'e göre, 29 Mayıs 1453 tarihinde İstanbul'un fethiyle "daha XIV. yüzyılda başlayan Osmanlı-Altın Orda ilişkileri yeni bir boyut kazanmıştır."⁵

1 İ. V. Zaytsev, *Mejdu Moskvoy i Stambulom: Djuçidskiye Gosudarstva, Moskva i Osmanskaya İmperiya (Naçalo XV –Pervaya Polovina XVI Vekov)*, Moskova 2004.

2 *Osmanskaya İmperiya i Stranı Tsentralynoy, Vostoçnoy i Yugo-Vostoçnoy Yevropi v XV-XVI Vekah*, Moskova 1984.

3 D. E. Eremeyev – M. S. Meyer, *İstoriya Turtsiyi v Sredniye Veka i Novoye Vremya*, Moskova 1992.

4 M. A. Gasratyan-S. F. Oreşnikova-Y. A. Petrosyan, *Oçerki İstoriyi Turtsiyi*, Moskova 1983.

5 A. P. Grigoryev, "Vremya Napisanıya Yarlıka Ahmata", *İstoriografiya i İstoçnikovedeniye İstoriyi Stran Aziyi i Afriki*, X, Leningrad 1987, s. 52.

Günümüzde ise Rus tarih biliminde daha önce Osmanlı-Moskova-Orda ilişkilerine dair hâkim olan görüşler değişmeye başlamıştır. Osmanlı'nın Tatar hanlıklarına fazla ilgi duyduğu ve bu hanlıkların (Kırım hariç) kaderinin belirlenmesinde aktif rol oynadığına dair görüş ile Osmanlı'nın Rusya ve İdil Boyu halklarına karşı izlediği ağırsif politika güttüğü düşüncesine artık şüpheyle bakılmaktadır. Her ne kadar Osmanlı'nın bölgeye olan ilgisi inkâr edilmese de, Osmanlı'nın Doğu Avrupa'daki siyasetine daha temkinli yaklaşılmaktadır. Örneğin İlya Zaytsev, XVI. yüzyılın sonuna kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun Kırım Hanlığı'nın kuzeyinde kalan bölgelerle ciddi bir şekilde ilgilenmediğini yazmaktadır.⁶ Altın Orda-Osmanlı ilişkilerinin seyri de Zaytsev'in bu görüşünü doğrulamaktadır.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, her ne kadar kaynaklarda konuyla ilgili bilgi mevcut olmasa da bu ilişkilerin başlangıçta dostça olduğunu tahmin etmek mümkündür. Bunu birkaç hususla izah etmek mümkündür. En başta her iki ülke de, İslam ülkesiydi. Osmanlı devletinin ideolojisinin temelinde İslam'ı yayma politikası yatmaktaydı. Yine Altın Orda hanlarının, uzun süre payen kalan ve Hristiyanları koruyan düşmanları İlhanlılar'ın topraklarında Müslüman bir ülkenin kuruluşundan memnun kalmaları gerekirdi. Görüşümüzü doğrulayan bir başka husus ise, Altın Orda'nın Selçuklular ile dostane ilişkilerde bulunmasıdır. Nitekim Berke Han'ın Selçuklu Sultanı II. İzzeddin'i Bizans esaretinden kurtardığı bilinmektedir.⁷ XIV. yüzyılın sonlarında İlhanlıların ortadan kalktığı ve Osmanlı'nın Anadolu'nun hâkimi haline geldiği bir dönemde ilişkilerde bir değişiklik olmamıştır. Zira, bu dönemde Aksak Timur gibi ortak düşman ortaya çıkıyor ve Altın Orda ile Osmanlı bu düşmana karşı birlikte hareket etmeye karar veriyorlar. Altın Orda ile Osmanlı arasındaki ilişkilere dair kaynaklardaki bilgiler de daha çok bu ittifak ile ilgilidir.

Altın Orda Hanı Toktamış (1379-1397) kendisinden önce Altın Orda'da yaklaşık 20 yıl süren karışıklık dönemine son vererek ülkede hâkimiyeti ele geçirmiştir.⁸ Ancak Timur ile amansız bir mücadeleye girişmesi, onu Timur'a karşı çeşitli ittifaklar kurmaya yönelik planlar yapmaya mecbur etmiştir. Tatar tarihçileri M. Safargaliyev ile İ. Mirgaliyev, Toktamış'ın arayışının bir yönünün Osmanlı ile ittifak olduğunu yazmaktadırlar.⁹ Yine A. N. Kurat da Altın Orda

6 İ. V. Zaytsev, *Mejdu Moskvoy i Stambulom: Djuçidskiye Gosudarstva, Moskva i Osmanskaya İmperiya (Naçalo XV – Pervaya Pölovina XVI Vekov)*, s. 205.

7 İbni Bibi'nin *Farsça Muhtasar Selçuknamesinden Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi*, Çev. N. Gencosman, Uzluk Basımevi, Ankara 1941, s. 268; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr, Müsâmeretü'l-Ahbâr ve musâyeretu'l-ahyâr*, Çev. M. Öztürk, TTK, Ankara 2000, s. 56-57.

8 Altın Orda'da karışıklık ve Toktamış Han'ın hâkimiyeti ele geçirmesi hakkında daha geniş bilgi için bkz. İ. Kamalov, "Toktamış Han ve Altın Orda'nın Parçalanmasındaki İlk Adımlar", *Avrasya Fatihî Tatarlar*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2007, s. 103-106.

9 M. G. Safargaliyev, *Raspad Zolotoy Ordi*, Saransk 1960, s. 418; İ. M. Mirgaliyev, "Problema Antitimurovskoğo Soyuzo Zolotoy Ordi, Osmanskoy İmperiyi i Mamlükov v Arabskoy i Turetskoy İstoriografii", *Obşestvo, Gosudarstvo, Liçnosty: Problemi Vzayimodeystviya v Usloviyah Rinoçnoy Ekonomiki. Materiali VII Mejvuzovskoy Nauçno-Praktičeskoy Konferentsiyi (27-28 Nisan 2006)*, II, Kazan 2006, s. 50-53.

ile Osmanlı'nın yaklaşmasında Timur faktörünün önemli rol oynadığını, ancak ne Toktamış Han'ın ne de Sultan Bayezid'in Aksak Timur'un kendileri için arz ettiği tehlikeyi tam anlamıyla anladıklarını ve bundan dolayı her biri tek başına hareket ederek Timur tehlikesini uzaklaştırabileceklerini düşündüklerini yazmaktadır.¹⁰

Bununla birlikte Toktamış'ın asıl desteği Mısır'da aradığı şüphesizdir. Diğer Altın Orda hanları İlhanlılara karşı mücadelede¹¹ Mısır ile nasıl işbirliği yaptılarsa,¹² Toktamış da Timur'a karşı Mısır'ın desteğini arkasına almaya çalışmıştır. Memlûklü tarihçisi Tagri Berdî, 1394 yılında Mısır Sultanı ez-Zahir Berkûk'un Dımaşk'da Bayezid ve Sivas hükümdarı Ahmed Burhaneddîn'in elçilerini kabul ettiğini yazmıştır.¹³ Aynı anda Toktamış'ın elçileri de Sultan'dan kabul görmüştür.¹⁴ Bu bilgilere dayanarak Toktamış ile Bayezid'in temsilcilerinin ilk resmî görüşmelerini Ağustos 1394'te Dımaşk'da gerçekleştirdikleri ihtimali olsa da, kaynaklarda bu görüşmenin içeriğiyle ilgili bilgi bulunmamaktadır. Ancak dönemin koşulları söz konusu ülkeler arasında bir koalisyonun mevcudiyetine kesin bir şekilde işaret etmektedir. Timur'un yayılcılık politikası en çok Osmanlı, Altın Orda ve Memlûklerin çıkarlarını tehdit ediyordu. Yine bu yayılcılığa ciddi bir şekilde ancak Altın Orda, Osmanlı ve Memlûkler karşı koyacak güce sahiptiler. Osmanlı İmparatorluğu ve Memlûklerin, Altın Orda'nın eskiden beri dostu oldukları da bilinmektedir. Toktamış Han'ın Anadolu'da çok popüler olduğu ve "gaddar Timur'a" karşı mücadele veren kahraman olarak tanındığı da kaynaklarda belirtilmiştir. Hatta Sivas emiri Ahmed Burhaneddîn, Toktamış ile Aksak Timur'un mücadelesine dair şiir kaleme almıştır.¹⁵ Bütün bunların yanı sıra tarafların hareketlerini koor-

- 10 A. N. Kurat, *IV-XVIII Yüzyıllarında Karadeniz Kıyısındaki Türk Kavimleri ve Devletleri*, TTK, Ankara 1972, s. 139.
- 11 Altın Orda – İlhanlı münasebetleri için bkz. İ. Kamalov, *Moğolların Kafkasya Politikası*, Kaknûs Yayınları, İstanbul 2003; aynı yazar, *Otnoşeniya Zolotoy Ordı s Hulaguidami*, Kazan 2007.
- 12 Altın Orda-Mısır ilişkileri için bkz. S. Zakirov, *Diplomatiçeskiye Otnoşeniya Zolotoy Ordı s Egiptom v XII-XIV vv.*, Moskova 1966; G. Vernadskiy, "Mikhail Paleolog Devrinde Altınordu, Mısır ve Bizans Devletleri Mütakabil Münasebetleri", *Ülkü Halkevleri Dergisi*, XII/72, Şubat 1939, s. 525-534.
- 13 İ. V. Zaytsev, "Pisymo Zolotoordınskoğo Hana Ulug-Muhammeda Osmanskomu Sultanu Muradu II. Osmanskaya İmperiya, Zolotoya Orda I Gosudarstva Vostoçnoy Yevropı v Kontse XIV-Pervoy Treti XV Veka", *Bülleteny Hungaro-Rossica*, Moskova 2002, s. 109.
- 14 Takiü'd-dîn Ebu-Bekir Ali el-Esadî, "İz Letopisi İbn Şohba el-Esadî", *Zolotaya Orda v İstoçnikah, I, Sbornik Materialov Otnoşışıysya k İstoriyi Zolotoy Ordı v Perevodah V. G. Tiesenhausena*, Moskova 2003, s. 201; İbn Hacer el-Eskalanî, "İz Letopisi İbn Hacer el-Eskalanî", *Zolotaya Orda v İstoçnikah, I*, s. 203; Bedreddîn el-Aynî, "İz Letopisi el-Aynî", *Zolotaya Orda v İstoçnikah, I*, s. 233; S. Zakirov, *Diplomatiçeskiye Otnoşeniya Zolotoy Ordı s Yegiptom*, Moskova 1966, s. 95-96; Cüneyt Kanat, "Memlûk Kaynaklarındaki Osmanlı İmajının Değişim Süreci", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXI/I, Temmuz 2006, s. 124.
- 15 P. M. Melioranskiy, *Otrvki iz Divana Ahmeda Burhaneddina Sivasskoğo*, S. Petersburg 1885, s. 15.

dine ettiklerini¹⁶ göz önünde bulundurursak, taraflar arasında koalisyondan bahsetmek mümkündür. Nitekim Timur'un düşmanlarının kendi aralarındaki görüşmeler hakkında İbn Dukmak, İbnü'l-Furat, el-Kalkaşandi, el-Makrizi, el-Asadî, el-Askalani ve el-Aynî¹⁷ gibi Arap kaynakları bilgi vermektedirler. Yine İbn Tagriberdi ile Şemseddin İbn Ayas¹⁸ Osmanlı, Altın Orda ve Memlûklerin Timur'a karşı ortak askerî birlik kurmak istediklerini yazmaktadırlar. Yine Timur karşıtı koalisyonun mevcudiyetinden, Tatar hanlarının Osmanlı sultanlarına yazdıkları mektuplar da bahsetmektedir.¹⁹

Bununla birlikte üç ülke arasındaki görüşmeler ancak 1394 yılında başlamıştır ki, bu tarihte Timur, kendi topraklarını söz konusu ülkelerin sınırlarına kadar genişletmeyi başarmıştı. Yine Timur, bir taraftan bu koalisyonun önüne geçmek için söz konusu ülkelerle görüşmeler yaparken,²⁰ diğer taraftan da askerî hareketlerini devam ettiriyordu. Nitekim Altın Orda, Osmanlı ve Memlûkler arasında görüşmelerin yapıldığı bir dönemde, Timur Altın Orda birliklerini mağlup etmişti.²¹ Timur'un bu darbesi neticesinde Altın Orda'nın uluslararası arenadaki konumu zayıfladığı gibi, Timur karşıtı koalisyon da faaliyetine geçmeden dağılmış oldu.

Timur karşıtı koalisyonun bir sonuç alamamasının bir başka nedeni, koalisyon üyeleri arasında güvenin olmamasıdır. Söz konusu ittifak kurulmadan önce Osmanlı ile Memlûkler, Ahmed Burhaneddin ile mücadele ettiklerinden dolayı, kendisine fazla güvenmiyorlardı.²² Toktamış'ın Timur'a yenilmesinden sonraki süreçte ise uluslar arası konjonktür o kadar değişmiştir ki, koalisyon üyeleri, rakip haline gelmişlerdir. 1394'te Ahmed Burhaneddin, Kayseri valisi Şeyh Müeyyed'i öldürünce, Kara Yülük Osman ile arası açılmış, hatta 1398'de Kara Yülük Osman, Ahmed Burhaneddin'i öldürmüştür. Bu vaka, sadece Timur'un değil, Yıldırım Bayezid'in de işine yaramıştır. Zira Bayezid, Anadolu'nun siyasî birliğini sağlama sürecinde en büyük rakibinden kurtulmuştur.²³ Osmanlı'nın gerek Anadolu'ya hâkim olması gerekse de Altın

16 İbn Tagriberdi, Timur karşıtı oluşturulan koalisyona Tatar Hanı Toktamış, Osmanlı Sultanı Bayezid, Memlûk Sultanı Berkuk, Sivas emiri Ahmed Burhaneddin, Karakoyunlu Kara Yusuf, Celairi, Mardin ve Türkmen emirleri dahil olduklarını yazmaktadır. Bkz. İ. M. Mirgaleyev, *Politiçeskaya İstoriya Zolotoy Ordı Perioda Pravleniya Toktamış-Hana*, s. 128-129.

17 V. G. Tiesenhausen, *Sbornik Materialov, Otnosyaşışsya k İstoriyi Zolotoy Ordı*, I, S. Petersburg 1884, s. 329, 363, 448, 453, 531.

18 Abu L-Mahasin ibn Taghri Birdi. *History of Egypt 1382-1469 A.D., I*, Translated from the Arabic annals of Abu L-Mahasin ibn Taghri Birdi by W. Popper, Berkley-Los Angeles 1954, s. 149.

19 A. N. Kurat, *Topkapı Sarayı Müzevi Arşivindeki Altın Ordu, Kırım ve Türkistan Hanlarına Ait Yarıtlık ve Bitikler*, DTCDF Yayınları, İstanbul 1940, s. 14; Melek Özyetgin, *Altın Ordu, Kırım ve Kazan Sahasına Ait Yarıtlık ve Bitiklerin Dil ve Üslûp İncelemesi*, Ankara 1996, s. 139.

20 İ. M. Mirgaleyev, *Politiçeskaya İstoriya Zolotoy Ordı Perioda Pravleniya Toktamış Hana*, s. 129.

21 Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafname*, nşr. A. Urumbayev, Taşkent 1972, s. 272 b- 274 b.

22 İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, TTK, Ankara 1988, s. 304.

23 Ö. Tok, "XIV. Yüzyılda Timur'a Karşı Orta Doğu'da İttifak Teşebbüsü", *TDA*, S. 174, Haziran 2008, s. 180-181.

görsel

Akademik
Bakış

191

Cilt 2, Sayı 3
Kış 2008

Orda'nın zayıflamasıyla Balkanlar başta olmak üzere Avrupa'da Altın Orda'nın yerini alması²⁴ hiç şüphesiz Memlüklerin hoşuna gitmemiş ve iki ülke arasındaki ilişki, gergin bir hal almıştır. Bu husus hiç şüphesiz Timur'un işine yararmış ve Timur, Altın Orda'dan sonra Bayezid'i de mağlup etmeyi başarmıştır.

Toktamış'ın 1395'te, Beyazid'in ise 1402 yılında mağlup olmaları her iki ülkeyi de derinden etkilemiştir. Dolayısıyla Altın Orda ile Osmanlı kendi sorunları ile karşı karşıya iken, iki ülke arasındaki münasebetlerden bahsetmek mümkün değildir. Bununla birlikte Timur'un saray tarihçilerinden Nizamüddin Şamî, Timur tarafından Vorskla'da mağlup edilen Emir Aktau başkanlığındaki Altın Orda birliğinin Dniyeper'in aşağı bölgelerine kaçtıklarını yazmaktadır.²⁵ Büyük ihtimalle 1398 yılında Osmanlı'nın Tuna'daki topraklarına gelen Aktau, Bayezid ile görüşmüştür. Bunun neticesinde göçmenler Tuna'nın güneyi ile Balkanlar'da yerleştirilmişlerdir. Ancak, çok geçmeden Bayezid fikrini değiştirmiş ve Tatar ileri gelenlerini kılıçtan geçirmiştir. Sağ kalanlar ise Edirne civarına yerleştirilmişlerdir.²⁶

1396 yılında Timur çekildikten sonra, Altın Orda'da hâkimiyet mücadelesi veren iki siyasî grup ön plana çıktı. İlk grubun başında Edigei Mirza varken, ikinci grubu da Toktamış'ın taraftarları oluşturuyordu. Her iki grup da ayrı devlet kurmaya teşebbüs etmeden ülkenin birliği için çalışıyorlardı. Han'ın başta olduğu güçlü merkezî devlet şeklini savunan Toktamış'ın oğulları, Edigei ve itaatindeki feodaller için tehlike arz ediyordu. Neticede Toktamış'ın neredeyse bütün oğulları düşmanlarıyla mücadelede hayatını kaybetmiştir. Taraflardan biri Altın Orda'nın kapladığı bütün coğrafyada hâkimiyetini sağlayabilseydi, bu mücadeleyi takip eden yıkılma süreci olmayabilirdi. Bir türlü barışa yanaşmayan tarafların bu mücadelesi Cuci Ulusu'nun yıkılmasına ve yerine bağımsız hanlıkların oluşmasına neden oldu.

Toktamış Han'dan sonra Altın Orda Devleti yeni bir fetret devrine girse de, Altın Orda daha yaklaşık bir asır boyunca varlığını sürdürdü. Bu süreçte Altın Orda hanlarının Osmanlı sultanlarıyla yazıştıkları bilinmektedir. Kazan Hanlığı'nın ilk hanı olarak kabul edilen Altın Orda'nın son hanlarından Uluğ-Muhammed, Osmanlı Sultanı II. Murad'a elçilik heyetiyle birlikte bir bitik²⁷

24 İ. Kamalov, "Altın Orda-Bulgar Knezliği Münasebetleri", *Rumeli Kültürü*, S. 19, Yaz 2008, s. 36-43.

25 Nizamüddin Şâmî, *Zafernâme*, Farsçadan çev. N. Lugal, TTK, Ankara 1987, s. 196.

26 A. Decei, "Etablissement de Aktav de la Horde d'Or dans l'Empire Ottoman, au temps de Yıldırım Bayezid", *60. Doğum Yılı Münasebetiyle Z. V. Toğan'a Armağan*, İstanbul 1950, s. 77-92.

27 Orhun abidelerinde de "bitig" şeklinde kullanılır "bitik" tabiri, yazı, mektup, name manalarını ifade etmektedir. Yazı ve namelerin sonunda "yazıldı" yerine hep "bitildi" sözü, "yazıcı" yerine de "bitikçi" tabiri kullanılmıştır. Altın Orda hanlarının Osmanlı sultanlarına gönderdikleri mektuplar yarlık değil, bitiktir. Yarlığın bir ferman şeklinde olması şart olduğu gibi, ayrıca yarlıklarda nimenin "yarlık" olduğu da zikredilmektedir. Bitiklerde ise "bitik", yada "biti" sözü olduğu gibi, bazılarında bu ad zikredilmemektedir. Daha geniş bilgi için bkz. A. N. Kurat, *Topkapı Sarayı Müzevi Arşivindeki Altın Ordu, Kırım ve Türkistan Hanlarına Ait Yarlık ve Bitikler*, Burhaneddin Matbaası, İstanbul 1940, s. 4.

göndermiştir.²⁸ Topkapı Sarayı'nda korunan bu bitiğin tarihi 14 Mart 1428 olarak kaydedilmiştir. Bu mektupta Uluğ-Muhammed, Altın Orda-Osmanlı ilişkilerinin seyirine de yer vermiştir: “*Evvelki han ağalarımız (ile) Sizin Rum vilâyetinin Sultan atalarınız elçi sözcü gönderişip, hediye selam alışıp, bazirgân ortak (tüccar ve his-sedar) yürüşüb iyi varış geliş kırlar imiş (iyi münasebetlerde bulunurlarmış). Sonra han ağamız Toktamış Han Sizin büyük babanız gazi Beyazid Bey ile eski iyi adet üzere elçi sözcü gönderişip, hediye, selam alışıp ikisi dahi dostluk iyilik üzere Tanrı rahmetine vardılar.*”²⁹ Bu mektuptan Toktamış ile Bayezid arasında yazışmaların yapıldığı, onlardan önce de iki ülke hükümdarlarının temas içinde oldukları anlaşılmaktadır. Uluğ-Muhammed'in mektubunda yer alan “*Size adam göndersek, Ulah geçirmez diye yollamadık. Sizden su yolu ile bir adamın gelmekte olduğunu biliyorduk; nasıl oldu da gelmedi?*”³⁰ şeklindeki satırlardan ise iki ülke arasındaki iletişimin iki yoldan, deniz ve kara yolundan yapıldığını anlamaktayız.

Altın Orda ile Osmanlı arasında diplomatik yazışmalar sürerken, Avrupa devletleri her geçen gün güçlenen ve kendileri için tehlike arz etmeye başlayan Osmanlı'ya karşı çeşitli ittifaklar kurmaya başlamış ve bu ittifaklara da Asya ve Doğu Avrupa'daki ülkeleri dahil etme planlarını kurmuşlardır. Altın Orda Devleti'ne bu bağlamda önemli rol atfedildi. Gerek Bizans için gerekse Doğu Avrupa ülkeleri için XIV. yüzyılın sonlarına kadar Altın Orda, bir tehlike arz ediyordu.³¹ En azından Altın Orda han ve emirlerinin çeşitli nedenlerden dolayı Bizans üzerine birkaç sefer düzenledikleri bilinmektedir. Altın Orda'nın zayıflamasıyla Altın Orda'nın Avrupa'daki hâkimiyeti de sona erdi. Artık Avrupa için tehlikeyi Osmanlı oluşturmaya başladı. Osmanlı, Altın Orda'daki birçok düzeni de bozdu. 1355 yılında küçük bir Osmanlı birliği Çanakkale'yi geçerek, bir sonraki yıl da Gelibolu'da istihkam etmiştir. İşte bu yerden Osmanlılar, Balkanlar'a yayılmaya ve Bizans'ı parçalamaya başlayacaklardır. Daha sonraları Boğaz'ı da ele geçirince Osmanlı, Karadeniz ticaretine de hâkim olur. Osmanlılara kadar Boğaz'ı kontrolü altında tutan Bizans, Altın Orda hanları için hiç bir zaman tehlike arz etmeyip, Bizans'a istenildiği zaman askerî baskı yapılarak Mısır'a doğru geçit sağlanabiliyordu. İtalyanlar da Boğaz'dan rahat geçme konusunda Altın Orda ile hemfikir idiler.³² Zirâ Altın Orda, Mısır ile

Gazi

Akademik
Bakış

193

Cilt 2, Sayı 3
Kış 2008

28 Bu mektubun özelliklerinin tasviri için bkz. A. N. Kurat, *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivindeki Altın Ordu, Kırım ve Türkistan Hanlarına Ait Yarluk ve Bitikler*, s. 6-7; İ. V. Zaytsev, “Pisymo Zolotoordinskoğo Hana Uluğ-Muhammeda Osmanskomu Sultanu Muradu II: Osmanskaya İmperiya, Zolotoya Orda I Gosudarstva Vostočnoy Yevropı v Kontse XIV-Pervoy Treti XV Veka”, s. 109-112.

29 A. N. Kurat, *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivindeki Altın Ordu, Kırım ve Türkistan Hanlarına Ait Yarluk ve Bitikler*, s. 14; A. Melek Özyetgin, *Altın Ordu, Kırım ve Kazan Sahasına Ait Yarluk ve Bitiklerin Dil ve Üslup İncelemesi*, TDK Yayınları, Ankara 1996, s. 138.

30 A. N. Kurat, *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivindeki Altın Ordu, Kırım ve Türkistan Hanlarına Ait Yarluk ve Bitikler*, s. 14; Melek Özyetgin, *Altın Ordu, Kırım ve Kazan Sahasına Ait Yarluk ve Bitiklerin Dil ve Üslup İncelemesi*, s. 139.

31 Altın Orda'nın Bizans ve Balkan ülkeleriyle ilişkileri için bkz. İ. Kamalov, “Altın Orda-Bizans Münasebetleri”, *Karadeniz Araştırmaları*, IV (2005), s. 3-21.

32 G. Vernadskiy, *Mongoli i Rusy*, Moskova 2001, s. 211-212.

olduğu gibi İtalyanlar ile de ticaret yapmaktaydı. Altın Orda'nın gelirlerinin büyük bir kısmı ticaretten sağladığını göz önünde bulundurulursa,³³ bu konunun Altın Orda için ne kadar önemli olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı'nın Gelibolu'ya hâkim olması ise bütün bunlara tehlike arz ediyordu.

1411 yılının sonbaharında Lehistan elçileri Papa XXII. İoann'dan Tatarlara karşı Haçlı seferlerin yapılmasını istemiştir. Ancak aynı sıralarda Papa'nın yanında bulunan Macar Kralı Sigizmund'un elçileri, Tatarların Osmanlı'ya karşı Avrupa'nın müttefiki olduğunu söylemişlerdir. 1412 yılında Altın Orda elçilerinin Lehistan Kralı Vladislav'a gelerek onun bütün düşmanlarına karşı ittifak teklif etmeleri, Sigizmund'u haklı çıkarmıştır. Aynı yıl içerisinde ise Sigizmund, o tarihte Cenovalılara ait Kefe üzerinden Toktamış'ın oğlu Celeleddin'in yanına elçi heyeti göndermiş ve Bizans ile birlikte Osmanlı karşıtı ittifaka katılmasını teklif etmiştir. Celeleddin'in bu teklife olumlu baktığı bilinmektedir. 1420'li yıllarda Sigizmund'un aynı maksatla Uluğ-Muhammed'in yanına da bir elçilik heyeti gönderdiği tespit edilmiştir.³⁴ İşin ilginç tarafı ise yukarıda yer verdiğimiz Uluğ-Muhammed'in II. Murad'a gönderdiği mektubun arkasına II. Murad'ın Güvercinlik Kalesi'nin³⁵ ele geçirilmesine³⁶ dair fetih-nameyi yazdırmasıdır. Bu fetihname Mısır emiri Akbuğa adına 10 Ekim 1428 tarihinde Arapça kaleme alınmıştır.³⁷ II. Murad böylece Mısır emirini elde ettiği başarılarından haberdar etmek istemiştir. Bu haberi ise Uluğ-Muhammed'in mektubunun arkasına yazdırması anlaşılması zor bir olaydır. İki belge arasında belki de tek ortak nokta, iki belgenin de 1428 yılında yazılmış olmasıdır. Bu hususun ancak Uluğ-Muhammed'in Avrupa ülkeleriyle yaptığı diplomatik yazışmalarla bir bağlantısı olduğu yönünde tahminlerde bulunabiliriz.

Uluğ-Muhammed'in her ne kadar Avrupa ülkelerinin tekliflerini kabul ettiğini görsek de, onun anti-Osmanlı tutumunun hayata geçtiğine dair bir bilgi yoktur. Uluğ-Muhammed ile Osmanlı sultanlarının daha sonraki tarihlerle ait yazışmalarına dair bir kaynak olmadığı için bu soru cevapsız kalmaktadır. Kazan Hanlığı'nın kurulmasıyla, Uluğ-Muhammed'in çıkarları ve politikası da değişmiştir. Bu politikada ise Osmanlı'ya yer ayrılmamıştır.

Uluğ-Muhammed Han'dan sonra da Altın Orda hanlarının Osmanlı sultanları ile yazıştıkları bilinmektedir. En azından günümüze kadar ula-

33 Altın Orda'da vergi sistemi için bkz. İ. Kamalov, "Altın Orda Devletinde Toprak ve Vergiler", R. Fahreddin, *Altın Ordu ve Kazan Hanları*, çev. İlyas Kamalov, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2003, s. 199-216.

34 İ. V. Zaytsev, "Pisymo Zolotoordinskoğo Hana Ulug-Muhammeda Osmanskomu Sultanu Muradu II: Osmanskaya İmperiya, Zolotoya Orda I Gosudarstva Vostochnoy Yevropı v Kontse XIV-Pervoy Treti XV Veka", s. 114-116.

35 Tuna'nın sağ kıyısında, Belgrad'ın doğusunda yer alan bu kalenin Sırpça adı, Golubats şeklindedir.

36 T. Y. Öztuna, *Türkiye Tarihi*, III, İstanbul 1964, s. 151-152.

37 A. N. Kurat, *Topkapı Sarayı Müzevi Arşivindeki Altın Ordu, Kırım ve Türkistan Hanlarına Ait Yarlık ve Bitikler*, s. 7.

şan iki önemli kaynak daha bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Altın Orda Hanı Mahmud'un Fatih Sultan Mehmed'e gönderdiği 10 Nisan 1466 tarihli bitik³⁸ ile Altın Orda Hanı Ahmed'in Fatih Sultan Mehmed'e gönderdiği Haziran 1477 tarihli bitiktir.³⁹ Mahmud Han'ın bitiğinin metninden Altın Orda'nın Osmanlı ile diplomatik ve ticarî ilişkilerin devam etmesini istediği anlaşılmaktadır: "...Evvelki han babalarımızın yerini başıslayıp vermişken, evvelki eyilerimizin adeti üzere elçi-keleşlerimiz⁴⁰ gidip-gelip, bazirgân-ortaklarımız yürüşüp, sağlık ve (düzenliği) öğrenelim derken, bir çok işler olduğu cihetle, adamımızın oraya varamayışı o sebebden idi... bu günden sonra birçok evvelki eyilerimizin dostlukların artırıp, aramızda çok eyiliklerimiz arta; dostluğumuzu bundan sonra ziyade kılarak, eyi kimselerimiz gider gelir ise, ıraktaki işitir, yakındaki görür..."⁴¹

Yükarıda verdiğimiz bitikten yapılan alıntıdan Uluğ-Muhammed döneminden sonra iki ülke arasında yazışmaların kesildiği anlaşılmaktadır. Mahmud Han'ın "birçok işler"den kastettiği Altın Orda Devleti'nin içine düştüğü iç mücadele ve karışıklık dönemidir. Ahmed Han'ın Fatih Sultan Mehmed'e gönderdiği bitikte ise Altın Orda Hanı adeta Osmanlı'nın tabiiyetine girdiğini bildirmektedir: "Gönderilmiş olan elçi Karaç Bahatur geldi. Sizin sağ ve selâmet olduğunuzu bize malûm etti, hem o fetholunmuş şehirlerin haberlerini bize bildirdi. Biz dahi sözlerini işittikten sonra fevkalade ve sonsuz sevindik, işlerin güzelce bitmiş olmasına elhamdülillah Taala... Bundan sonra sizinle bizim aramızda Tanrı inayeti ile dostluk o veçhile ziyade ola, ki inşaallahu Taala, sonraki zamanda dost düşman sırasında bir adı kala; dahi her bir tarafa siz azm ve sefer (açarsanız) biz dahi bu taraftan sizi takviye etmeğe hazırız..."⁴²

Bu bitiğin kaleme alındığı dönem göz önünde bulundurulursa, vaziyet daha kolay anlaşılmaktadır. Zira Altın Orda son günlerini yaşarken, Osmanlı da Kırım yarımadası ile Azak Denizi sahillerini ele geçirerek topraklarını genişletmiştir.⁴³ 1430-1460 yıllarda Nogay Ordası ile Sibiryâ, Kazan, Kırım ve

38 A. N. Kurat, *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivindeki Altın Ordu, Kırım ve Türkistan Hanlarına Ait Yarlık ve Bitikler*, s. 37-45; Melek Özyetgin, *Altın Ordu, Kırım ve Kazan Sahasına Ait Yarlık ve Bitiklerin Dil ve Üslûp İncelemesi*, s. 139-140.

39 A. N. Kurat, *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivindeki Altın Ordu, Kırım ve Türkistan Hanlarına Ait Yarlık ve Bitikler*, s. 46-53; Melek Özyetgin, *Altın Ordu, Kırım ve Kazan Sahasına Ait Yarlık ve Bitiklerin Dil ve Üslûp İncelemesi*, s. 141-142.

40 Altın Orda yarlık ve bitiklerinde elçi (ilçi) kelimesi tek başına resmî statüsüyle sıklıkla geçmektedir. Moğol kökenli olduğu düşünülen keleş kelimesi ise yarlık ve bitiklerde daha çok elçi keleş çift sözünde geçmektedir. Keleş kelimesi Dîvânü Lugatî't-Türk'te "söz, kelâm" anlamında geçiyor. Kelime Orta Türkçe döneminde "elçi, temsilci" anlamında geçiyor. Daha geniş bilgi için bkz. A. Melek Özyetgin, "Altın Orda Devlet Teşkilâtında Elçilik Terminolojisi", *Orta Zaman Türk Dili Ve Kültürü Üzerine*, Ötügen Yayınları, İstanbul 2005, s. 229-230.

41 A. N. Kurat, *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivindeki Altın Ordu, Kırım ve Türkistan Hanlarına Ait Yarlık ve Bitikler*, s. 42; Melek Özyetgin, *Altın Ordu, Kırım ve Kazan Sahasına Ait Yarlık ve Bitiklerin Dil ve Üslûp İncelemesi*, s. 140.

42 A. N. Kurat, *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivindeki Altın Ordu, Kırım ve Türkistan Hanlarına Ait Yarlık ve Bitikler*, s. 52-53; Melek Özyetgin, *Altın Ordu, Kırım ve Kazan Sahasına Ait Yarlık ve Bitiklerin Dil ve Üslûp İncelemesi*, s. 141-142.

43 Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. L. P. Kolli, *Haci-Girey i Ego Politika (Po Genuevskim İstoçnikam)*, Simferopol 1913.

Astrahan hanlıkları kurulurken, Altın Orda'nın doğu topraklarında da Özbek ve Kazak hanlıkları oluşmaya başlamıştır. Altın Orda ise varlığını 1502 yılına kadar devam ettirse de artık Büyük Orda olarak zikredilmeye başlanmıştır. Yukarıda adı geçen hanlıkların bağımsızlıklarını kazanmalarıyla 1440'lı yıllarda Büyük Orda (Altın Orda) İdil ile Dniyeper arasındaki topraklarla sınırlı kalmıştır. İşte Büyük Orda Hanı Ahmed'in Osmanlı sultanına yazdığı mektup da hanlığın düştüğü zor durumu yansıtmaktadır. Bununla birlikte her ne kadar Ahmed Han'ın Osmanlı sultanına gönderdiği bitiğin metninden Altın Orda'nın adeta Osmanlı'nın itaatine girme konusunda hazır olduğu anlaşılrsa da Osmanlı Altın Orda'yı koruyamamıştır. Hatta Mengli Girey'in 1486 yılında Bayezid'e yazdığı mektuptan Osmanlı'nın Altın Orda ile ancak dolaylı ilişkiler içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Beyazid'in mektubunda Büyük Orda'nın zor durumda olduğu, kendilerinden bir mektup aldıkları ve bunun üzerine de yanlarına elçi gönderdikleri ve haber alır almaz da (Osmanlı sultanını) tekrar bilgilendirecekleri yazılmaktadır.⁴⁴ Osmanlı'nın Altın Orda'nın kendisiyle haberleşme dahi herhangi bir irtibat içerisinde olmaması büyük ihtimalle Altın Orda'daki kargaşalar, Osmanlı'nın dikkatlerini farklı yöne vermesi ve "eski" Altın Orda'nın topraklarında yeni bloklaşmaların oluşmasıyla açıklamak gerekmektedir. Nitekim Büyük Orda, Moskova ve Kırım'a karşı Litvanya ve Polonyalılarla ittifak yapmıştır.

1460 yılında tahta çıkan Ahmed Han, ilk işi olarak diğer Tatar hanlıkları ile Moskova knezine elçi göndermiş ve kendisine itaat etmelerini istemiştir. Ahmed Han eski sınırlar içerisinde Büyük Orda'nın genişlemesi, yani Altın Orda'nın yeniden tesisi ve uluslararası arenadaki yerini almasını istiyordu. Ancak Kırım Hanı Hacı-Girey aynen diğer hanlar gibi itaatini bildirmediği gibi, Ahmed'in üzerine sefere dahi çıkmıştır. Ayrıca daha sonra Kırım tahtına çıkan Mengli-Girey, Rus Knezi III. İvan ile Ahmed'e karşı ittifak kurmuştur. 1480-1481 yılında Uğra Nehri'nde meydana gelen muharebede Ahmed Han'ın ordusu yenilir⁴⁵ ve Ruslar Altın Orda hâkimiyetine son verirler. Ruslar diğer Tatar hanlıklarına XVI. yüzyılın ortalarına kadar vergi ödemeye devam etse de, Altın Orda'nın Rusya üzerindeki hâkimiyeti böylece sona ermiş oldu. Ahmed'in ölümünden sonra ise oğulları taht mücadelesine başladılar ve Altın Orda bir darbe daha almış oldu. Neticede 1502 yılında Kırım ve Nogay birlikleri Mayıs 1502'de Altın Orda'ya son darbeyi vurdular ve Altın Orda tarih sahnesinden çekildi.

Altın Orda'nın yıkılışı Osmanlı İmparatorluğu'nu fazla ilgilendirmedir. XVI. yüzyılın sonuna kadar Osmanlı, Kırım Hanlığı'nın kuzeyindeki gelişmelere önem vermedi. İstanbul, Moskova'nın ele geçirdikleri hanlıklardaki Müslüman nüfusa karşı uyguladığı politikaya karşı da ses çıkarmadı. Osmanlı daha

44 A. N. Kurat, *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivindeki Altın Ordu, Kırım ve Türkistan Hanlarına Ait Yarlık ve Bitikler*, s. 92.

45 *PSRL, III, Voskresenskaya Letopisy*, Ryazan 1998, s. 273- 283.

çok bölgedeki ticarete zarar gelmemesini isteyerek eşitlik ilkesinin bozulmasına gayret etmiştir. Kırım Hanlığı, Altın Orda'ya son vererek bir taraftan Altın Orda'nın tekrar canlanmasını, diğer taraftan da Altın Orda'nın asıl varisi kendisinin olduğunu ileri sürmek istemiştir. Osmanlı ve Moskova Knezliği'nin Kırım Hanlığı'nın bu amellerini desteklemelerinin nedeni ise ortak düşman olan Litvanya ve Polonyalıları zayıflatmaktır. Altın Orda'nın tamamen tarih sahnesinden çekilmesiyle, Kırım Hanlığı daha fazla güçlenir, Kırım hanı ise "Büyük Orda Hanı" olarak adlandırmaya başlandı. Ancak Osmanlı Devleti'nin Kırım Hanlığı hariç Altın Orda'nın diğer mirasçıları ile fazla münasebetlerde bulunmaması, söz konusu hanlıkların Ruslar tarafından ele geçirilmesini kolaylaştırmıştır. Rusya'nın büyümesi ve genişlemesi ise ileride Osmanlı için büyük sorunlara yol açmıştır.

Diğer taraftan Altın Orda'nın istemeyerek de olsa sadece Balkanlar'da değil, genel olarak uluslararası arenada da yerini Osmanlı'ya terkettiğini ve belki de Osmanlı'nın fetihlerini kolaylaştırdığını söyleyebiliriz. Nitekim gerek Balkanlı, gerekse de Avrupalı tarihçiler, bu dönemi Türk-Tatar istilâsı başlığı altında kaleme almaktadırlar. Buradaki Türk'ten Osmanlı, Tatar'dan da Altın Orda kastedilmiştir.

Kaynaklar

- Abu'l-Mahasin ibn Taghri Birdi, *History of Egypt 1382-1469 A.D., I*, Translated from the Arabic annals of Abu L-Mahasin ibn Taghri Birdi by W.Popper, Berkley-Los Angeles 1954.
- Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr, Müsâmeretü'l-ahbâr ve musâyeretu'l-ahyâr*, Çev. M. Öztürk, TTK, Ankara 2000.
- Bedreddîn el-Aynî, "İz Letopisi el-Aynî", *Zolotaya Orda v İstoçnikah, I*.
- DECEI, A., "Etablissement de Aktav de la Horde d'Or dans l'Empire Ottoman, au temps de Yıldırım Bayezid", *60. Doğum Yılı Münasebetiyle Z. V. Toğan'a Armağan*, İstanbul 1950.
- EREMEYEV, D. E.-M. S. Meyer, *İstoriya Turtsiyi v Sredniye Veka i Novoye Vremya*, Moskova 1992.
- GASRATYAN, M. A.-S. F. Oreşkova-Y. A. Petrosyan, *Oçerki İstoriyi Turtsiyi*, Moskova 1983.
- GRIGORYEV, A. P., "Vremya Napisaniya Yarlıka Ahmata", *İstoriografiya i İstoçnikovedeniye İstoriyi Stran Aziyi i Afriki*, X, Leningrad 1987.
- İbn Hacer el-Eskalanî, "İz Letopisi İbn Hacer el-Eskalanî", *Zolotaya Orda v İstoçnikah, I. İbni Bibi'nin Farsça Muhtasar Selçuknamesinden Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi*, Çev. N. Gençosman, Uzluk Basımevi, Ankara 1941.
- KAMALOV, İ., "Altın Orda Devletinde Toprak ve Vergiler", R. Fahreddin, *Altın Ordu ve Kazan Hanları*, çev. İlyas Kamalov, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2003.
- KAMALOV, İ., "Altın Orda-Bizans Münasebetleri", *Karadeniz Araştırmaları*, IV (2005), s. 3-21.
- KAMALOV, İ., "Altın Orda-Bulgar Knezliği Münasebetleri", *Rumeli Kültürü*, S. 19, Yaz 2008, s. 36-43.
- KAMALOV, İ., "Toktamış Han ve Altın Orda'nın Parçalanmasındaki İlk Adımlar", *Avrasya Fatihî Tatarlar*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2007.

Qozi

Akademik
Bakış

197

Cilt 2, Sayı 3
Kış 2008

- KAMALOV, İ., *Moğolların Kafkasya Politikası*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2003.
- KAMALOV, İ., *Otnoşeniya Zolotoy Ordi s Hulaguidami*, Kazan 2007.
- KANAT, Cüneyt, "Memlûk Kaynaklarındaki Osmanlı İmajının Değişim Süreci", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXI/1, Temmuz 2006.
- KOLLI, L. P., *Hacı-Girey i Ego Politika (Po Genuezskim İstoçnikam)*, Simferopol 1913.
- KURAT, A. N., *IV-XVIII Yüzyıllarında Karadeniz Kıyısındaki Türk Kavimleri ve Devletleri*, TTK, Ankara 1972.
- KURAT, A. N., *Topkapı Sarayı Müzeyi Arşivindeki Altın Ordu, Kırım ve Türkistan Hanlarına Ait Yarıtlık ve Bitikler*, DTCDF Yayınları, İstanbul 1940.
- MELIORANSKIY, P. M., *Otrivki iz Divana Ahmeda Burhaneddina Sivasskoğo*, S. Petersburg 1885.
- MIRGALEYEV, İ. M. *Politikeskaya İstoriya Zolotoy Ordi Perioda Pravleniya Toktamış-Hana*.
- MIRGALEYEV, İ. M., "Problema Antitimurovskoğo Soyuza Zolotoy Ordi, Osmanskoy İmperiyi i Mamlükov v Arabskoy i Turetskoy İstoriografii", *Obşestvo, Gosudarstvo, Liçnosty: Problemi Vzayimodeystviya v Usloviyah Rınoçnoy Ekonomiki. Materiali VII Mejvuzovskoy Nauçno-Praktičeskoy Konferentsiyi (27-28 Nisan 2006)*, II, Kazan 2006.
- Nizamüddin Şâmî, *Zafernâme*, Farsçadan çev. N. Lugal, TTK, Ankara 1987.
- Osmanskaya İmperiya i Stranı Tsentralynoy, Vostoçnoy i Yugo-Vostoçnoy Yevropı v XV-XVI Vekah*, Moskova 1984.
- ÖZTUNA, Y. *Türkiye Tarihi*, III, İstanbul 1964.
- ÖZYETGİN, A. Melek, "Altın Orda Devlet Teşkilâtında Elçilik Terminolojisi", *Orta Zaman Türk Dili ve Kültürü Üzerine*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2005.
- ÖZYETGİN, Melek, *Altın Ordu, Kırım ve Kazan Sahasına Ait Yarıtlık ve Bitiklerin Dil ve Üslûp İncelemesi*, TDK Yayınları, Ankara 1996.
- PSRL, III, Voskresenskaya Letopisy*, Ryazan 1998.
- SAFARGALIYEV, M. G., *Raspad Zolotoy Ordi*, Saransk 1960.
- Şerefüddin Ali Yezdî, *Zafername*, nşr. A. Urunbayev, Taşkent 1972.
- Takiü'd-dîn Ebu-Bekir Ali el-Esadî, "İz Letopisi İbn Şohba el-Esadî", *Zolotaya Orda v İstoçnikah, I, Sbornik Materialov Otnoşyaşihşya k İstoriyi Zolotoy Ordi v Perevodah V. G. Tiesenhausena*, Moskova 2003.
- TIESENHAUSEN, V. G., *Sbornik Materialov, Otnoşyaşihşya k İstoriyi Zolotoy Ordi*, I, S. Petersburg 1884.
- TOK, Ö., "XIV. Yüzyılda Timur'a Karşı Orta Doğu'da İttifak Teşebbüsü", *TDA*, S. 174, Haziran 2008.
- UZUNÇARŞILI, İ. H., *Osmanlı Tarihi*, I, TTK, Ankara 1988.
- VERNADSKIY, G., "Mikhail Paleolog Devrinde Altınordu, Mısır ve Bizans Devletleri Mütekebil Münasebetleri", *Ülkü Halkevleri Dergisi*, XII/72, Şubat 1939.
- VERNADSKIY, G., *Mongoli i Rusy*, Moskova 2001.
- ZAKİROV, S., *Diplomaticheskiye Otnoşeniya Zolotoy Ordi s Egiptom v XII-XIV vv.*, Moskova 1966.
- ZAYTSEV, İ. V., "Pisymo Zolotoordinskoğo Hana Ulug-Muhammeda Osmanskomu Sultanu Muradu II: Osmanskaya İmperiya, Zolotoya Orda I Gosudarstva Vostoçnoy Yevropı v Kontse XIV-Pervoy Treti XV Veka", *Bülleteny Hungaro-Rossica*, Moskova 2002.
- ZAYTSEV, İ. V., *Mejdu Moskvoy i Stambulom: Djuçidskiye Gosudarstva, Moskva i Osmanskaya İmperiya (Naçalo XV -Pervaya Polovina XVI Vekov)*, Moskova 2004.